

editörden / from the editor

Eğitim Bilim Toplum dergisinin bu sayısı, aslında MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2020 Bahar sayısı olarak hazırlanmıştı. Ancak üniversite rektörlüğünün derginin yönetiminde yaptığı değişiklikle birlikte bu sayıyı yayımlamamaya karar vermesi üzerine dosya Eğitim Bilim Toplum dergisi yönetimine sunuldu. Dergi yönetimi tarafından bir akademik dayanışma örneği olarak sayının yayımlanmasına karar verilince dosya biçimsel gereklilikler bağlamında yeniden ele alındı. Sayı editörü sorumluluğu doğrultusunda yazarlara bilgi verildi ve dosyanın yeni bir dergi sayısı olarak yayımlanması için yazarların onayları alındı. Makale değerlendirme süreçleri, yeni hakem raporları vb. baştan düzenlendi, gerçekleştirildi.

Tüm bu süreçte Eğitim Bilim Toplum dergisi Yayın Kurulu üyelerine ve emekçilerine böyle bir dönemde akademik ve bilimsel özgürlüğe sahip çıktıkları için içtenlikle teşekkür ediyorum. Dosyanın kendi ilk mecrasında yayımlanmaması kararının akademik ve bilimsel özgürlük bakımından ne ifade ettiğinin takdirini ise akademik dünyanın bileşenlerine bırakıyorum. Ama şüphe yok ki bu dergi sayısının içinden geçtiği süreç, Türkiye'de genel olarak üniversite yönetiminin ve idarenin bilimsel üretim ve akademik özgürlük karşısındaki tutumlarını bize özlü olarak göstermektedir.

Bu dergi sayısı ile ilgili olan belirli süreç yalnızca tekil değil evrensel; yani günümüz Türkiye'sinde üniversitenin içerisinde çalıştığı toplumsal ve siyasal egemenlik ilişkilerinin kısıtlarında gerçekleşen bilgi üretimini anlatıyor bize. Bu yalnızca günümüz Türkiye'siyle ve salt devletle ilgili olmayıp, tüm dünyada sivil topluma daha yoğun ve daha çeşitli yollarla müdahale eden devletlerin yükselişle ve bilimin giderek daha fazla tek bir sınıfın mülkü haline gelmesine yol açan toplumsal ilişkilerin tümüyle ilgilidir. Günümüzde bilim, kendisine ve etkin olduğu alanlara dair ontolojik sorunları inkâr ediyor; bilimin epistemolojik ufku giderek daralıyor. Bilimin onu üretenler ve ona el koyanlar tarafından bu kipte oluşturulmasıyla bilimsel bilgi büyük insan yığınlarından, zihin emeği kol emeğinden giderek kopuyor.

Çağdaş kapitalizmde bilimin halktan koparılması, günümüzde giderek baskınlaşan daha genel bir eğilime işaret ediyor: üretici güçlerin yoğun bir baskı altına alınışı. Max Horkheimer Yahudiler ve Avrupa başlıklı makalesinde faşist siyasal rejimlerde üretici güçlerin daha önce görülmemiş biçimde bastırılmasına işaret ederek, "suni materyallerin icadı, insani olanın yok edilmesine yol açan insan yeteneklerinin kötürüm edilmesinin gerekçesi olamaz" diyordu (1989, ss. 87-88). Şimdi içinde yaşadığımız post-truth (hakikat sonrası) olarak adlandırılan çağda da insan yetenekleri benzer bir kötürüm edilme tehdidi altındadır. Post-truth, günümüzde tüm insanlık için, dünyayı ve o dünyanın parçası olarak kendisini rasyonel yollarla kavrama ve o dünyayı özgürce dönüştürme yeteneğinin tükenmesi anlamına geliyor ve karşılığında hakikat sonrası, kendi hükmünü insanların bu vaziyeti sayesinde

editörden / from the editor

yeniden üretip, genişletiyor. İnsan karşı karşıya bulunduğu musibet ile üretim ilişkileri arasındaki bağlantıya dair diyalektik bir kavrayış oluşturma yeteneğini kaybediyor. Yaşadığımız yüzyılın yeni teknolojileriyle beraber, tekeller, onların ideologları ve siyasal temsilcileri, sıradan insanın yaşamına, o yaşamın her veçhesinde nüfuz etme olanağına kavuşuyor; bu güç tarafından çarpıtılmış hakikat, kamuoyunun benimsediği genel kanaat halini alıyor. Böylelikle insanlar giderek daha fazla bilmeyen ama yine de eyleyen varlıklar olarak oluşturuluyorlar.

Bu hakikat sonrası dünyayı oluşturan faile tereddüt etmeden işaret etmek gerekiyor: Horkheimer'in zamanında olduğu gibi, şimdiki zamanda da insan yeteneklerini kötürüm bırakan bu fail bitmez tükenmez kâr açlığıyla sermaye ve onun toplumsal iktidarının siyasal ifadesi olarak burjuva devletleridir. Öyle ki sermaye düzeninin hâkimiyeti için tüm insanlığın en acil sorunu olarak, gelmekte olan ekolojik felaket gerçeği bile yadsınıyor, bu sorunun üstüne gidilmesi için gerekli kolektif çabanın örgütlenmesinin koşulları ortadan kaldırılıyor. Şüphesiz bu tamamıyla yeni bir gelişme değildir. Karl Marx henüz on dokuzuncu yüzyılda, işçinin dahil olduğu üretim sürecinin bütünsel bilgisinden yoksun bırakılmasından, meta üretici toplumda insan öznelliğinin ortadan kaldırılmasından, metanın fetiş karakteri kavramıyla kapitalizmin ebedi ve ezeli bir üretim biçimiymiş gibi doğallaştırılmasından, zihinsel emeğin kol emeğinden giderek daha fazla ayrılmasından söz ediyordu. Lenin de "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" adlı eserinde, kapitalizmin asalaklaşması ve çürümesi kavramı çerçevesinde aynı eğilimlerin tekelci kapitalizmde güçlenmesinden söz ediyordu. Öyleyse hakikat sonrası kavramı burjuva sınıfının toplumsal egemenliği altında bilginin konumuyla ilgili on dokuzuncu yüzyılda belirginleşen, yirminci yüzyılda güçlenen eğilimlerin şimdi en kapsamlı ifadesini bulmasına işaret etmektedir; öyle ki şimdi halk yığınları kendilerinin ve gelecek nesillerin dünya üzerindeki varoluş koşullarını ortadan kaldıracak olan, giderek yaklaşan ekolojik felaketin bilgisine dahi sahip olamamaktadır.

Hakikat sonrası çağda bilgi, özellikle teorik bilgi giderek daha fazla tekellerde toplanıyor. Bu tekellerin geliştirdikleri yeni teknolojiler ve bu teknolojilerin pratiğe uygulanması, bizim hayatımızı onların aracılığıyla yeniden ürettiğimiz nesnelerin bilgisine artık sahip olamadığımız anlamına geliyor. Bu teknolojileri mülkiyetinde bulunduran, kontrol eden tekeller sistemli olarak insanlarla ilgili bilgileri topluyorlar, (belki de çalışıyorlar demek daha doğru olur) sıradan insanların bireysel ve kamusal yaşamlarının her veçhesine bu teknolojilerle nüfuz ediyorlar; böylece tarihte daha önce görülmemiş kapsamdaki bir denetim ağı kurulmuş bulunuyor günümüzde. Yeni teknolojilerin sanayide uygulanması devasa insan yığınlarını işsiz bırakıyor ya da insanları ancak makineyle yapmanın fazla masraflı olduğu işlere mahkûm ediyor; böylece içinde yaşadığımız çağda insan yığınları sistemli olarak fazla nüfus haline geliyorlar. Eşanlı olarak sermaye giderek daha spekülâtif bir karakter kazanıyor ve

böylece genel olarak mübadele eden öznelere indirgenmiş olan bizlerin, metanın en fetiş, en opak biçimi olarak paranın gerçek yaşamlarımızdaki kökenleriyle ilgili bilgisi daha da olanaksızlaşıyor. Tüm bunlar, bireyin bütünsel bir dünya kavrayışı oluşturma olanağı bulması bir yana, onun gerçeklikle ilgili fragmanlar halindeki bir bilgiye dahi sahip olamadığına işaret ediyor. Bu çerçevede meydana gelen özne, eylemliliğine kendi muhakeme gücüyle değil, ona dayatılan mitoslar yoluyla yön veriyor. Bu özne de yükselmekte olan popülist ya da faşist siyasetin etkisine açık, bir üyesini bir diğerinden ayırt etmenin mümkün olmayan bir yığının parçası haline geliyor. Bu insan yığınlarının çektikleri tüm acılar, onların tüm hoşnutsuzlukları, tamamlanmamış arzularının açıklanması onlara popülist siyaset tarafından mitos yoluyla özet olarak veriliyor; yani bunların tümü toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak değil, bir konplonun ya da topluma musallat olan bir dış ihlalcinin eseri olarak sunuluyor.

Bu hakikat sonrasının virtüelleşmiş dünyasında, iktisadi faaliyet de giderek virtüelleşiyor. Marx'ın *Kapital*'de kendi kendisine sürekli kılık değiştirerek kendi kendine değerini büyüttüğü için otomatik özne olarak tanımladığı sermaye (2011, s. 158), şimdi bu karakterini tüm vüsatıyla ortaya koymaktadır. Sermaye birikimi giderek gerçeklikten kopuyor. Kapitalizmin son büyük krizinden bu yana merkez bankalarının krizi aşmak için çaresizce başvurduğu parasal genişlemeyle, bu fazladan paranın kaldırıcı işlemler, vadeli işlemler vb. spekülasyon faaliyetlere yatırılmasıyla paranın üretimle olan bağlantısı artık kavranılmaz hale gelmiştir. Hatta şimdi paranın kendisi de dijital para olgusu dolayısıyla virtüelleleşmiştir. Bu paranın hangi maddi değerden kaynaklandığı ve kendi değerini neyin oluşturduğu bilinmezdir; zaten artık dijital parayla beraber paranın fiziksel varlığı da ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin işleyiş mantığı ile günümüz siyasetinin işleyiş mantığı, özellikle her ikisinin de mitoslara (inanca) dayalı olması nedeniyle örtüşür. Slavoj Žižek bunu şöyle ifade eder: "Kapitalizm sebatla 'materyalist' olsa da, (nihai olarak önemli olan servettir, gerçek iktidardır, hazlardır, diğer tüm şeyler yalnızca 'soylu yalanlardır,' bu katı hakikati gizleyen vehimdir), bu kinik aklın kendisi geniş bir inanç ağına dayanmak zorundadır: tüm kapitalist sistem, kişi oyunu oynadığı ve paraya 'inandığı' ve oyuna katılacağı varsayılan diğerlerine temel bir güven duyduğu ölçüde işler. Sermaye piyasaları, ...salt öz çıkara dayalı bir sistem içerisinde varolmaktadır, bunun içinde sıklıkla dedikoduya dayalı olan sürü davranış birkaç saat içinde firmaların değerini şişirebilir ya da yok edebilir... paranın virtüel statüsü, onun bir ulus gibi işlediği anlamına gelir: ulus, halkın tözü, onların (bazen) her şeyi feda etmeye hazır oldukları dava olsa da, onun kendi başına tözsel bir gerçekliği yoktur -o, halk onun varolduğuna 'inandığı' ölçüde varolmaktadır (2017, s. 303). Tıpkı halk yığınlarının doğru ve yanlış kavrayışlarını mitos yoluyla oluşturulması gibi iktisadi faaliyet ve para da spekülasyon karakterinde şimdi.

Popülizmin, hakikat sonrasının dünyasında, demokrasinin temel ilkelerinden biri, Fransız Devriminin temel metni, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin on birinci maddesi, "düşüncelerin ve inançların serbest iletimi, insanın en değerli haklarından. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayınlatabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumlu olur" şimdi salt bir iyi niyet beyanı ve burjuva demokratların bir hüsnükuruntusuna dönüşmüş durumdadır. Çünkü meşhur hikâye tekrarlanıyor: devasa maddi güçleri, kaybedecek çok şeyleri olanlar, burjuva demokrasisinin mülkiyet dışındaki tüm değerleriyle dalga geçiyorlar. Şimdi düşünce ve inançlar serbest iletilmiyor. Şüphesiz bu maddede geçen "serbestlik" bir mutlak olarak, insanların eşit derecede deneyimlediği bir hak olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir; ama bugün düşünce ve inancın iletilmesi yeni teknolojilerin üreticisi tekeller ve bunları tarafından finanse edilen ve karşılığında bunları finanse eden siyasetçilerin imtiyazı haline gelmiş durumdadır. Başka bir deyişle kamuoyunun oluşması demokratik yollarla değil, güç yoluyla olmaktadır. Egemen sınıfın kendi bilgisini serbestçe yayması, üzerinde egemenlik kurulan sınıfların bilgisizleşmesi, kendi bilgisini oluşturmaması pahasıdır. Bildirideki maddenin bu özgürlüğün kötüye kullanımıyla ilgili ikinci kısmı da geçersizdir: sermayenin kendisi, onun siyasetçileri ve ideologları, bu haklarını yığın manipülasyonu, muhtelif aygıtlarla insanların kendi gerçeklikleriyle ilgili bütünsel bir perspektif oluşturmalarını imkânsızlaştırarak kötüye kullanmaktadırlar. Şüphesiz ortada bir iletilme fiili var; ama yığınlarla iletilen gerçek bilgiler değildir; bunlar insanın dolaysız bireysel varoluşu içinde birleştirmekte, bütünleştirmekte yetersiz kaldığı, nasıl kullanacağına kendisinin karar veremediği bir aktarımın fragmanlarıdır. Aynı failler bu iletişim özgürlüğünü halkları birbirlerine karşı düşmanlaştırmaya yönelik düşüncelerin yayılması için de seferber ediyorlar.

Tüm bunlar bir kapama fiili olarak kimlikçi siyasetin baskınlaşmasına işaret ediyor. İnsanlar bireyselliklerine, topluluklarına, ailelerine, yani en temel ideolojilerin içine hapsoluyorlar. Korku siyaseti bu malzemeyi işliyor. Kendi kendisini devamlı dönüştüren ve eşanlı olarak kriz halindeki kapitalizmin öngörülemez altüst oluşlarının yarattığı tehdit bu eğilimi şiddetlendiriyor. Egemen ideoloji daha önce tanık olmadığı bir başarı elde ediyor. Her coğrafyada iç içe geçmiş birçok boyutta toplumsal hoşnutsuzluklar ifade ediliyor. Ama bunların özgürlükçü bir eylemlilik olarak ifade bulması, negatif gücün istikrarlı yeni toplumsal ilişkilerde ifade bulması olanaksızlaşıyor.

İnsanın kendisini bir özneye dönüştürüp kendi gerçekliğini değiştirmesi bir tarafa, o gerçekliği kavramasının giderek olanaksızlaştığı, o gerçeklik karşısında şaşkına düştüğü bu dünyada teorik faaliyet daha önemli hale geliyor. Bu sayı da içinde bulunduğumuz üçlü kriz çağının (iktisadi kriz, siyasal kriz ve ekolojik kriz) doğru bir

kavrayışının oluşturulmasına yönelik eserler sunarak teorik ufkun genişletilmesine yönelik bir katkının oluşturulmasını amaçlıyor. Sayının başlığında “siyaset teorisi” ifadesinin yer alması, içinde bulunduğumuz hakikat sonrası devirde epistemolojik bir açıklığa katkıda bulunmak adına çoğu zaman doksa yoluyla anlaşılan belirli kavramlar (totalitarizm, heimat, popülizm, rıza, barış, hafıza vb.) ile ilgili bilimsel bir kavrayışın oluşturulması gerekliliğine işaret ediyor. Teorilerini bu kavramlar yoluyla oluşturan düşünürler, onların teorik pratikleri sırasında deneyimledikleri toplumsal gerçeklik, onların teorilerine içsel epistemolojik devamlılıklar ya da kopuşlar ve bu düşünürlerin sınıf mücadelesindeki konumlanışları dolayısıyla ele alınıyor bu sayıda. Böylece bu kavramların şeyleşmeden kurtarılması amaçlanıyor.

Bu sayıda yer alan tarihle ve hafızayla ilgili çalışmalar da aslında epistemolojik bir açıklık elde etmeye yönelik olarak üretilmişler diyebiliriz. Bunlar da egemen ideolojinin ürettiği tarih kavrayışının dışındaki bir tarih anlatısının sunulması için bir örnek oluşturmaktadırlar. Bu gayret günümüzde faşizmin ve popülizmin meşruiyet kazanma aracı olarak kendisi için uydurma bir geçmiş yaratma teşebbüslerinin karşısında durmaktadır.

Bu sayının başlığının salt siyaset değil, siyaset ve siyaset teorisi olmasının başka bir nedeni de, görüngü olarak siyasal olanın içeriğinin de -teorinin, iktisadın, sınıf mücadelesinin ve beraberinde gelen ideolojinin de- bütünsel bir siyaset kavrayışının oluşturulması için dikkate alınması mecburiyetidir. Daha somut ifade etmek gerekirse, bu sayıda siyaset *prima facie* olarak değil, kapitalist üretim biçimiyle bir arada ele alınmıştır. Çünkü siyaset ile ilgili nasıl hayaller kurulursa kurulsun (toplumsal uzlaşma, barış, hoşgörü, birlik oluşturma vb.) siyasetin bir egemenlik kurma meselesi olduğu açıktır (bu sayıdaki tüm makaleler de az ya da çok, bu egemenliğin oluşturulması ya da yadsınmasıyla ilgilidir) ve egemenlik de son kertede maddi güçle ilişkilidir. İşte bu nedenle siyaseti salt bir devlet meselesi, bir istenç meselesi, siyasal gücün uygulanmasıyla ilgili bir mesele olarak anlamak mümkün değildir; siyaset, iktisatla diyalektik birlik içerisinde ele alınmak zorundadır. Ancak bu yolla toplumsal gerçeklikle ilgili diyalektik bir kavrayış oluşturulabilir, ideolojinin bilgi üzerindeki baskısı geriletilebilir ve akademide hâkim olan disiplinler arası ayrım aşılabilir.

Siyasetin, yani bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde kurduğu egemenliğin, zorla ve o sınıfın sahip olduğu zor aygıtlarıyla ilişkili olduğu apaçıktır. Ama burada bir başka diyalektik ilişki zorunlu olarak devreye girer: zor ve rızanın diyalektik birliği. Herhangi bir siyasal iktidar, egemenliğini oluşturmak için, üzerinde egemenlik kurulan bireyi itaatkâr özne olarak üretmek zorundadır. Aynı şey devrim için de geçerlidir; yani devrim de bir şiddet fiili olduğu kadar, devrimi örgütleyecek ya da devrim adına

editörden / from the editor

örgütlenecek, devrim fikrini imgeleminde oluşturabilecek ve bunun için kendi dolaysız varoluşundan vazgeçip kolektifin parçası olacak, egemen ideolojinin heyulamsı varlığından kurtulmuş öznenin üretilmesi meselesidir. Siyasetin temel sorunlarından biri olarak öznenin oluşturulması ve ideoloji sorunu da bu sayıdaki temel meselelerden biridir.

Şüphesiz bu özne salt ideolojiyle değil, insan iradesinden kurtulabilecek olan üretim ilişkileriyle ve üretici güçlerin gelişmişliğiyle de biçimleniyor. Bu öznenin oluşumu, günümüzde özellikle yeni teknolojilerin gelişmesiyle ilgilidir. Bu yeni teknolojiler insani olmayan bedenleri ve insani olmayan zekâyı üretmektedir; dolayısıyla hem insan dışında yeni özneler oluşmakta hem de özne olarak insan dönüşmektedir. Eşanlı olarak ekolojik kriz doğayı tahrip ettiği ölçüde, doğanın bir parçası olan özne olarak insanı ve onun doğayla olan ilişkisini de dönüştürüyor. Tekrar yeni bir özne oluşuyor. Tüm bu süreç, sürekli kılık değiştirerek kendisini otomatik olarak genişleten, diğer tüm özneler üzerinde biçimlendirme yeteneğine sahip sermayenin belirleyiciliğinde gerçekleşiyor. Şimdi sermaye, kendi toplumsal egemenliği süresince yeniden ürettiği mübadele ilişkisi kuran özneyi muhafaza etmekle beraber, bu özneye yepyeni öznellikler ekliyor. Sermaye düzeninin çağımıza getirdiği yenilik en başta budur.

Şu anda tüm yerkürede deneyimlenen üçlü kriz mevcut toplumsal sorunları derinleştiriyor, bazen de ortaya yeni sorunlar çıkarıyor. Bu sunuş yazıldığı sırada Lübnan, Irak, Şili, İran, İspanya, Çin, Kolombiya ve Fransa'da kitlesel ayaklanmalar gerçekleşmekteydi ve Bolviya'da da meşru hükümete karşı darbe yapıldı. Bu durum toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının giderek olanaksızlaşmasına işaret ediyor. Çünkü toplumlar şimdi salt sınıfsal ayrımların değil, etnik, dinsel, mezhepsel, cinsiyetler arası çatışmaların yoluyla ve bunlar üzerinde hareket ediyor. Uzlaşmazlığın iki kaynağı bulunduğu görülüyor. Bir taraftan egemen sınıflar, üzerinde egemenlik kurulan sınıflara ödün vermekten giderek uzaklaşıyorlar; sermaye yığınlar için anlamlı istihdam olanakları yaratmak konusunda giderek ilgisiz hale geliyor, sosyal devlet geri çekilirken yığınlar piyasa gerçekliğinin insafına bırakılıyorlar ve genel olarak demokrasi kavramı salt biçimsel bir boş gösterene dönüşüyor. Diğer taraftan da üzerinde egemenlik kurulan sınıflar geç kapitalizmin belirlediği koordinatlar içinde yaşamaktan duydukları hoşnutsuzlukları kolektif olarak giderek daha fazla ifade ediyorlar.

Eğitim Bilim Toplum Dergisi'nin bu sayısı çeşitli karşıtlıklarla bölünmüş, şimdi çok boyutlu bir krizden geçtiği için bu karşıtlıkları daha şiddetli tecrübe eden toplumların geçmişi, şimdisi, geleceği üzerine teorik bir katkı sunmayı amaçlıyor. Elbette bu teorik katkısının gerçekleşmesi belirli kavramlar ve metodoloji yoluyla gerçekleşiyor

editörden / from the editor

ve bunlar da muhtelif düşünürler tarafından bizlere bırakılmıştır. Bunlar bizim gerçekliği düşünme yolumuzu ve bu düşüncenin içeriğini zorunlu olarak belirliyor; yani herhangi bir teorik katkının bir tabula rasa üzerinde çalışarak sunulması mümkün değildir. Bu nedenle söz konusu düşünürlerin siyasete dair kavrayışlarının tartışıldığı eserlere de bu sayıda yer verilmiştir. Bu sunuşta işaret edilen, bütünlüklü bir teorik bakışın oluşturulması gayretinin bir yönü de bu teorik kökenlerin anlaşılması zorunluluğudur. Bu sayıda, bu bütünsel kavrayışın oluşturulabildiğini ve böylece egemen ideolojiden mümkün olduğu ölçüde kurtarılmış bir çalışmalar topluluğunun sunulmuş olduğunu düşünüyorum.

Cihan Cinemre

KAYNAKÇA

Horkheimer, M. (1989), “The Jews and Europe”, Stephen Eric Bronner, Douglas Mackay Kellner (Ed.), Critical Theory and Society, A Reader (London: Routledge) 77-94.

Marx, K. (2011), Kapital, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. M. Selik/N. Satlıgan).

Žižek, S. (2008), In Defence of Lost Causes (New York: Verso).